

РОЗДІЛ 4

Індикатори соціальної інклюзії у сфері вищої освіти

Світлана Цимбалюк,
доктор економічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
відділу взаємодії університетів і суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-6194-4035>

Анотація

На основі критичного узагальнення сформульовано методичні засади розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії в ЗВО. В основу методології формування інструментарію покладено сучасне бачення соціальної інклюзії в освіті як залучення усіх здобувачів незалежно від їхніх характеристик: віку, гендеру, раси, соціального статусу тощо. Здійснено порівняльний аналіз підходів різних міжнародних організацій та науковців щодо розроблення індикаторів соціальної інклюзії. На основі узагальнення різних підходів до виокремлення індикаторів соціальної інклюзії та з урахуванням сформованих методичних засад запропоновано індикатори соціальної інклюзії для ЗВО. Для формування індикаторів використано підхід «вхідні ресурси — процеси — результати». Для визначення достовірності й значущості сформованих індикаторів соціальної інклюзії використано метод експертного опитування. ЗВО можуть використовувати запропоновані індикатори для оцінювання реалізації пріоритету соціальної інклюзії на інституційному рівні.

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти, індикатори соціальної інклюзії, соціальна інклюзія.

Концептуальні засади соціальної інклюзії

71

В умовах деструктивного впливу зовнішніх чинників на економічну, політичну, соціальну, екологічну і безпекову ситуацію ЗВО мають стати освітніми, науковими та інноваційними центрами. Крім того, в сучасних умовах актуалізується третя місія ЗВО — соціальна, яка передбачає активну участь у суспільному житті громад і країни загалом.

Збройна агресія РФ на території України призводить до збільшення чисельності осіб, які мають проблеми не лише з фізичним, а й з психічним здоров'ям, що створює бар'єри для навчання здобувачів освіти й унеможлиблює продовження роботи за освітою та професією для осіб, які вже раніше здобули освіту. Унаслідок тимчасової окупації частини території України, руйнування житла, підприємств значна частина населення змушена змінити місце проживання й шукати нову роботу.

На сьогодні уряд та громадські організації запровадили низку програм та ініціатив щодо соціального захисту та інтеграції осіб, які постраждали внаслідок війни, зокрема військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб. Одну із ключових ролей у цих процесах мають відігравати ЗВО. Важливими є перепідготовка військовослужбовців й цивільного населення, психологічна допомога, навчання та допомога у започаткуванні своєї справи й інтеграції у ринок праці. У зв'язку із цим імплементація пріоритету соціальної інклюзії має стати невід'ємною складовою політики ЗВО разом із якістю освіти, досконалістю викладання, навчання та досліджень, розвитком міжнародного партнерства.

В останні роки з'явилася низка міжнародних і національних ініціатив щодо імплементації пріоритету соціальної інклюзії в академічне середовище. Серед пріоритетів розвитку вищої освіти до 2030 р. для країн, що входять до Європейського простору вищої освіти (European Education Area), визначених Rome Ministerial Communiqué²⁸⁵ — інклюзивність, що передбачає рівноправний доступ кожного, хто навчається, до вищої освіти й отримання повної підтримки у завершенні свого навчання та підготовки.

У Tirana Ministerial Communiqué²⁸⁶ також підкреслено важливість побудови інклюзивного Європейського простору вищої освіти (European Education Area), здатного стати основою згуртованої, стійкої

²⁸⁵ Rome Ministerial Communiqué. 19 November 2020. URL: <https://ehea2020rome.it/pages/documents>.

²⁸⁶ Tirana Ministerial Communiqué. 29—30 May 2024. URL: <https://ehea2024tirane.al/wp-content/uploads/2024/05/Tirana-Communiqué.pdf>.

та мирної Європи, де здобувачі отримують повну підтримку на всіх етапах їх освітніх траєкторій завдяки політикам щодо доступу до вищої освіти та її завершення, незалежно від їх походження чи відправної точки.

Основною метою Європейського простору вищої освіти (European Education Area) є побудова більш стійких та інклюзивних національних систем освіти і навчання²⁸⁷. Щоб зробити систему вищої освіти інклюзивною, необхідно створити належні умови для успішного навчання здобувачів різного походження. Це виходить за межі питання надання фінансової підтримки соціально незахищеним групам, хоча це є життєво важливим для тих, хто походить з малозабезпечених верств населення. Для того, щоб здобувачі, які вступають і закінчують європейські ЗВО, відображали різноманітність населення Європи, слід цілеспрямовано поліпшувати показники доступу і завершення навчання для соціально незахищених і недостатньо представлених груп населення²⁸⁸.

До пріоритетів розвитку вищої освіти, визначених Стратегією розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 рр.²⁸⁹ належать інклюзивність, доступність, рівність і різноманітність. З-поміж п'яти стратегічних цілей дві пов'язані з реалізацією пріоритету соціальної інклюзії:

- забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти, яка є *доступною* для різних верств населення;
- ефективність управління в системі вищої освіти, що є *соціально відповідальною*²⁹⁰.

Деякі дослідники²⁹¹ наголошують на тому, що інклюзія та рівність потенційно можуть також покращити якість освіти у межах національної системи освіти.

Традиційно поняття «інклюзія» охоплює осіб з особливими потребами. Досліджуючи питання інклюзії, Р. Collins²⁹² акцентує увагу на бажанні запропонувати здобувачам, які навчаються в університеті та за його межами, рівноправний та інклюзивний досвід. С. Jackson²⁹³, С. Morris, Е. Milton, Р. Goldstone²⁹⁴, Р. Shrestha та Р. Bhattarai²⁹⁵ зосереджують увагу на інклюзії здобувачів з інвалідністю. Хоча дослідники наголошують на різних видах інвалідності, всі вони використовують соціальну модель інвалідності для обґрунтування доцільності запровадження інклюзивного навчання. Р. Gibson, Р. Clarkson та М. Scott²⁹⁶ акцентують увагу на здобувачах з інвалідністю, які навчаються дистанційно.

Останнім часом погляди різних міжнародних організацій і дослідників системи освіти змінилися й інклюзія стосується залучення усіх здобувачів незалежно від їхніх характеристик. Інклюзивна освіта, як визначено в The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education²⁹⁷, сприяє визнанню необхідності працювати над створенням «закладів для всіх», які поважають відмінності, підтримують навчання та реагують на індивідуальні потреби.

Cali commitment to equity and inclusion in education²⁹⁸ визначає інклюзію як трансформаційний процес, що забезпечує повну участь і доступ до якісних можливостей навчання для всіх людей, поважаючи й цінуючи різноманітність та використовуючи всі форми дискримінації.

²⁸⁷Inclusive and connected higher education. European Education Area. URL: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education>.

²⁸⁸Там само.

²⁸⁹Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>.

²⁹⁰Там само.

²⁹¹Ainscow M. Inclusion and equity in education: Making sense of global challenges. *Prospects*. 2020. Vol. 49. P. 123—134. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09506-w>; Rosado-Castellano F., Sánchez-Herrera S., Pérez-Vera L., Fernández-Sánchez M. Inclusive Education as a Tool of Promoting Quality in Education: Teachers' Perception of the Educational Inclusion of Students with Disabilities. *Education Sciences*. 2022. Vol. 12(7). DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci12070471>.

²⁹²Collins P. Inclusive team assessment of off-campus and on-campus first year law students using instantaneous communication technology. *The Law Teacher*. 2010. Vol. 44(3). P. 309—333. DOI: <https://doi.org/10.1080/03069400.2010.524032>.

²⁹³Jackson C. Towards inclusive assessment. *Educational Developments*. 2006. Vol. 7(1). P. 19—21.

²⁹⁴Morris C., Milton E., Goldstone R. Case study: suggesting choice: inclusive assessment processes. *Higher Education Pedagogies*. 2019. Vol. 4(1). P. 435—447. DOI: <https://doi.org/10.1080/23752696.2019.1669479>.

²⁹⁵Shrestha P., Bhattarai P. Application of Case Study Methodology in the Exploration of Inclusion in Education. *American Journal of Qualitative Research*. 2022. Vol. 6(1). P. 73—84. DOI: <https://doi.org/10.29333/ajqr/11461>.

²⁹⁶Gibson P., Clarkson R., Scott M. Promoting potential through purposeful inclusive assessment for distance learners. *Distance Education*. 2022. Vol. 43(4). P. 543—555. DOI: <https://doi.org/10.1080/01587919.2022.2143321>.

²⁹⁷The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. UNESCO. 1994. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>.

²⁹⁸Cali commitment to equity and inclusion in education. International Forum on Inclusion and Equity in Education. UNESCO. Cali, Colombia, 2019. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370910>.

Inter-agency Network for Education in Emergencies²⁹⁹ трактує інклюзивну освіту як забезпечення присутності, участі та досягнень усіх здобувачів незалежно від статусу, раси, статі, національності, етнічного походження, інвалідності, мови, релігії та інших ознак, у якісному навчанні.

На думку UNESCO³⁰⁰, основне завдання інклюзії в освіті — не залишити без уваги жодного здобувача. Інклюзивна освіта має на меті забезпечити реалізацію кожною людиною свого права на доступ до якісної освіти впродовж життя. Інклюзивний підхід до освіти означає, що потреби кожної людини враховуються. Інклюзивна освіта спрямована на виявлення всіх бар'єрів на шляху до освіти та їх усунення й охоплює все — від освітніх програм до дидактики та викладання.

З основних характеристик інклюзивної освіти, виокремлених UNICEF³⁰¹, — зміна системи під здобувача, а не здобувача під систему, оскільки проблема виключення полягає в системі, а не в людині чи її особливостях. UNICEF наводить відмінності між традиційним та інклюзивним підходами в освіті (табл. 4.1).

A. Claeys-Kulik, T. Jørgensen та H. Stöber³⁰² зазначають, що інклюзія спрямована на досягнення соціального профілю, який відповідає суспільству загалом. Крім того, інклюзія може також стосуватися сприйняття відчуття приналежності.

Таблиця 4.1

Характеристики традиційного та інклюзивного підходів в освіті³⁰³

<i>Традиційний підхід</i>	<i>Інклюзивний підхід</i>
Фокус на здобувача	Фокус на аудиторії (освітньому простору)
Оцінювання здобувача фахівцем	Вивчення особливостей викладання/навчання
Діагностична/корекційна програма	Спільне вирішення проблем
Зарахування на відповідну програму	Стратегії для викладачів
Потреби «особливих» здобувачів	Адаптивне та підтримуюче звичайне освітнє середовище
Зміна/коригування предмета	Права всіх здобувачів
Переваги для здобувача з особливими потребами бути інтегрованим	Переваги для всіх здобувачів від включення всіх
Професійна, спеціальна експертиза та формальна підтримка	Неформальна підтримка та експертиза від викладачів
Технічні втручання (спеціальне навчання, терапія)	Якісне викладання для всіх

Проектом OECD «Education for Inclusive Societies»³⁰⁴ передбачено шість основних вимірів соціальної інклюзії: міграція; етнічні групи, національні меншини та корінні народи; гендер; гендерна ідентичність та сексуальна орієнтація; особливі освітні потреби та обдарованість. Проект визначає два узагальнені чинники, які можуть зумовлювати відмінності в освітніх результатах та впливати на інклюзивність освітніх систем: соціально-економічний статус; географічне розташування здобувачів³⁰⁵.

²⁹⁹ A Guide to Inclusive Education. Inter-agency Network for Education in Emergencies. 2023. URL: https://reliefweb.int/report/world/guide-inclusive-education-2023?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw4MSzBhC8ARIsAPFOuyWGFmsTwU1QLsUrZ2XYfPrIWOjkYa_PGOkji8KS9p58Y9j6u5_vQ8aAkUfEALw_wcB.

³⁰⁰ Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all. UNESCO. 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>.

³⁰¹ Conceptualizing Inclusive Education and Contextualizing it within the UNICEF Mission. UNICEF. 2014. URL: https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/IE_Webinar_Booklet_1_0.pdf.

³⁰² Claeys-Kulik A., Jørgensen T., Stöber H. Diversity, equity and inclusion in European higher education institutions: Results from the INVITED project. European University Association. 2019. URL: https://eua.eu/downloads/publications/web_diversity%20equity%20and%20inclusion%20in%20european%20higher%20education%20institutions.pdf.

³⁰³ Conceptualizing Inclusive Education and Contextualizing it within the UNICEF Mission. UNICEF. 2014. URL: https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/IE_Webinar_Booklet_1_0.pdf.

³⁰⁴ Education for Inclusive Societies Project. OECD. URL: <https://www.oecd.org/education/strength-through-diversity/>.

³⁰⁵ Education for Inclusive Societies Project. OECD. URL: <https://www.oecd.org/education/strength-through-diversity/>.

У зв'язку із цим імплементація пріоритету соціальної інклюзії в академічному середовищі передбачає створення умов для справедливого представництва в ЗВО здобувачів із різним походженням, що охоплює соціальні, економічні, етнічні, гендерні, вікові та фізичні характеристики.

Мінімальні стандарти інклюзивної освіти Inter-agency Network for Education in Emergencies³⁰⁶, які визначають ключові дії та підвищують якість освіти, охоплюють п'ять сфер:

- 1) базові стандарти (участь громади, ресурси, координація, оцінювання, стратегії реагування, моніторинг і оцінка);
- 2) доступ й освітнє середовище (рівний доступ, захист і добробут, інфраструктура та послуги);
- 3) викладання і навчання (навчальні програми, підтримка професійного розвитку, викладання й освітні процеси, оцінювання освітнього процесу);
- 4) викладачі та інші працівники освіти (добір і відбір, умови праці, підтримка та нагляд);
- 5) політика в галузі освіти (законодавство та формування політики, планування та реалізація політики в галузі освіти)³⁰⁷.

Підходи міжнародних організацій і науковців до розроблення індикаторів соціальної інклюзії

З метою визначення напрямів імплементації пріоритету соціальної інклюзії в академічному середовищі важливо розробити *інструментарій оцінювання* й сформувати *індикатори соціальної інклюзії*. Індикатори є обов'язковим інструментом під час постановки цілей щодо імплементації пріоритету соціальної інклюзії. Такі індикатори є важливими для оцінювання досягнення поставлених цілей. Індикатори акцентують увагу на пріоритетних напрямках, процедурах і показниках. Вони є важливим інструментом самооцінювання закладів освіти щодо реалізації пріоритету соціальної інклюзії. За результатами оцінювання визначаються напрями удосконалення політик, процесів, процедур тощо.

На думку UNESCO³⁰⁸, хоч зосередження збирання даних на різноманітних групах здобувачів автоматично не призводить до їхньої інклюзії, моніторинг міри їх залучення до освіти привертає увагу до них і до бар'єрів, з якими вони стикаються.

На думку деяких дослідників³⁰⁹, індикатори можуть бути використані не лише для відстеження прогресу ЗВО в імплементації пріоритету соціальної інклюзії, а й для порівняння з іншими закладами.

Різні погляди та підходи до тлумачення соціальної інклюзії в освіті обумовлюють складності у розробленні інструментарію для її моніторингу та оцінювання. Часто дослідники використовують різний набір характеристик та індикаторів для дослідження соціальної інклюзії.

Крім того, більшість організацій і дослідників³¹⁰ займалися розробленням інструментарію для оцінювання соціальної інклюзії у середній освіті. Вища освіта ж має свою специфіку, а отже, частина індикаторів, які можуть використовуватися для дослідження соціальної інклюзії в закладах середньої освіти, є неприйнятною для ЗВО, зокрема університетів. Під час формування індикаторів важливо враховувати специфіку організації освітнього процесу й навчання та контингент здобувачів.

³⁰⁶ A Guide to Inclusive Education. Inter-agency Network for Education in Emergencies. 2023. URL: https://reliefweb.int/report/world/guide-inclusive-education-2023?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw4MSzBhC8ARIsAPFOuyWGFmsTwU1QLsUrZ2XYfPjrIWOjkYa_PGOkji8KS9p58Y9j6u5_vQ8aAkUfEALw_wcB.

³⁰⁷ Там само.

³⁰⁸ Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all. UNESCO. 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>.

³⁰⁹ Kaiser F., Veideman A., Craciun D. et al. Guidelines for developing social inclusion indicators at higher education institutions: how to develop relevant and internationally comparable indicators? *UMultirank*. 2022. URL: https://www.umultirank.org/export/sites/default/press-media/documents/Social_Inclusion_Indicators_final_Nov15_2022.pdf.

³¹⁰ Atkinson T., Cantillon B., Marlier E., Nolan B. Indicators for Social Inclusion. *Journal of Economic Policy*. 2002. Vol. 1. P. 7—28. URL: <https://www.rivisteweb.it/doi/10.1429/1582>; Booth T., Ainscow M. Index for inclusion: developing learning and participation in schools. Centre for Studies on Inclusive Education, 2002. URL: <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf>; A Guide to Inclusive Education. Inter-agency Network for Education in Emergencies. 2023. URL: https://reliefweb.int/report/world/guide-inclusive-education-2023?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw4MSzBhC8ARIsAPFOuyWGFmsTwU1QLsUrZ2XYfPjrIWOjkYa_PGOkji8KS9p58Y9j6u5_vQ8aAkUfEALw_wcB; Mezzanotte C., Calvel C. Indicators of inclusion in education: A framework for analysis. *OECD Education Working Papers N 300*. 2023. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/d94f3bd8-en>; Quality Indicators for Effective Inclusive Education: Guidebook. New Jersey Coalition for Inclusive Education. 2010. URL: <http://inclusionworks.org/sites/default/files/QualityIndicatorsGuidebook.pdf>; Vyrastekova J. Social inclusion of students with special educational needs assessed by the Inclusion of Other in the Self scale. *PLoS ONE*. 2021. Vol. 16(4). DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250070>.

Методологічною основою для формування набору показників OECD³¹¹ пропонує підхід «вхідні ресурси — процеси — результати». Вхідні ресурси охоплюють політику, фінансові ресурси, підготовку викладачів, освітній простір. Основними елементами «процесу» є викладання та дидактичні практики, клімат, індивідуальна підтримка. Взаємодія між вхідними ресурсами та процесами призводить до результатів. Основними результатами є успішність (навчання, працевлаштування, well-being) і залученість здобувачів (рис. 4.1).

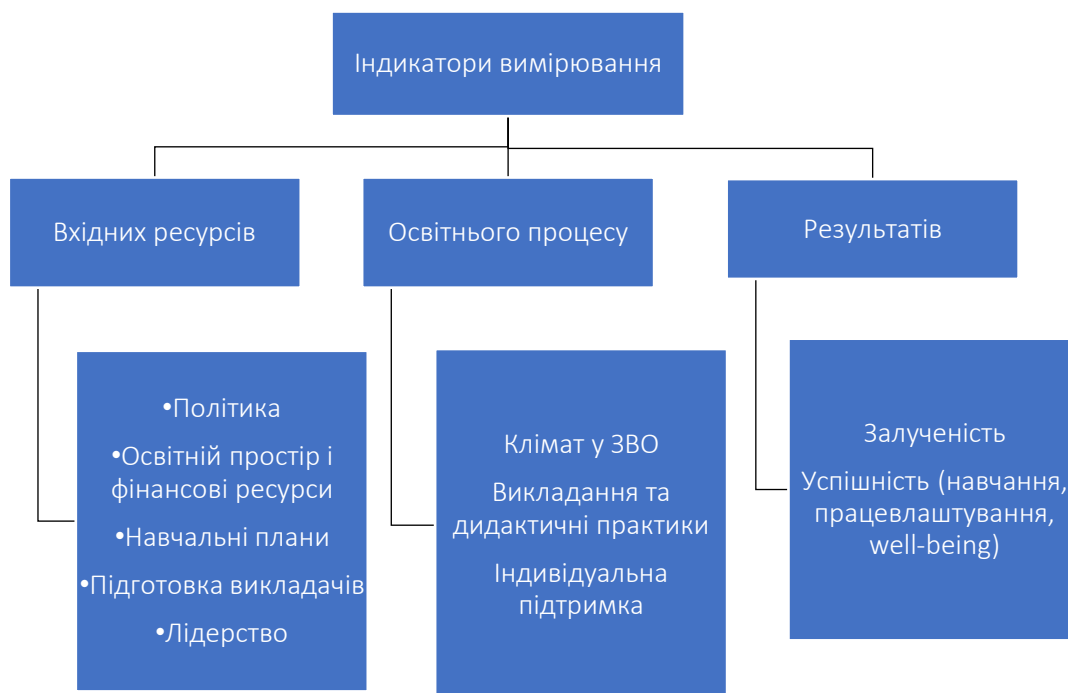


Рис. 4.1. Індикатори соціальної інклюзії відповідно до підходу «вхідні ресурси — процеси — результати»³¹²

Bologna Follow-up Working Group on Social Dimension³¹³ розроблено індикатори принципів соціального виміру вищої освіти для Європейського простору вищої освіти (додаток 4.1). Соціальний вимір трактується як процес, що містить конкретні та наскрізні політики, спрямовані на створення інклюзивного середовища у вищій освіті, в якому контингент здобувачів, які вступають, навчаються і здобувають вищу освіту на всіх рівнях, відповідає гетерогенному соціальному профілю суспільства в країнах Європейського простору вищої освіти (European Education Area). Це визначення соціального виміру охоплює також бажане інклюзивне середовище у вищій освіті, яке сприяє рівності, різноманітності та реагує на потреби місцевих громад³¹⁴.

New Jersey Coalition for Inclusive Education³¹⁵ запропонувала такі групи якісних показників інклюзивної освіти: 1) лідерство; 2) клімат у закладі; 3) планування та участь; 4) освітні програми, викладання та оцінювання; 5) планування та розроблення програми; 6) упровадження та оцінювання програми; 7) індивідуальна підтримка здобувачів; 8) партнерство сім'ї та закладу; 9) спільне планування та викладання; 10) професійний розвиток; 11) планування постійного вдосконалення найкращих практик.

³¹¹ Mezzanotte C., Calvel C. Indicators of inclusion in education: A framework for analysis. *OECD Education Working Papers N 300*. 2023. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/d94f3bd8-en>.

³¹² Там само.

³¹³ Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area. *Bologna Follow-up Group*. Tirana: Bologna Follow-up Group, 2024. 24 p. URL:

https://ehea.info/Immagini/BFUG_BE_VA_88_9_5_2_WG_SD_Indicators_and_Descriptors.pdf.

³¹⁴ Там само.

³¹⁵ Quality Indicators for Effective Inclusive Education: Guidebook. New Jersey Coalition for Inclusive Education. 2010. URL: <http://inclusionworks.org/sites/default/files/QualityIndicatorsGuidebook.pdf>.

Відповідно до запропонованої методики до процедури оцінювання залучаються стейкхолдери, перелік яких кожен заклад має визначати самостійно. До стейкхолдерів можуть належати викладачі, батьки або інші особи.

До кожної групи показників сформульовані твердження, які відображають повноту реалізації практики інклюзивної освіти. Для оцінювання використовується якісна шкала:

- повністю — є багато доказів того, що твердження відповідає дійсності;
- значною мірою — є чимало доказів того, що твердження відповідає дійсності, але є кілька практик, які можна було б покращити;
- частково — можна навести деякі докази того, що твердження відповідає дійсності, але є практики, які потребують покращення;
- не існує — є дуже мало доказів того, що така практика на цей момент застосовується або взагалі її не існує³¹⁶.

В основі методики дослідження інклюзії К. Hubbard і Р. Gawthorpe³¹⁷ лежить рамка інклюзивної вищої освіти, яка містить п'ять сфер діяльності, що сприяють реалізації принципу інклюзії в практику діяльності закладу освіти: структури та процеси; розроблення та реалізація освітньої програми; оцінювання та зворотній зв'язок; спільнота та приналежність; шляхи до успіху. У доповнення до п'яти сфер діяльності рамка ґрунтується на шести ключових принципах або способах роботи:

- чітка, послідовна мова та комунікація;
- лідерство, відповідальність і підзвітність;
- добробут, емпатія та автентичність;
- розвиток і навчання для розширення прав і можливостей окремих осіб та команд;
- партнерство, що працює в межах всього закладу;
- докази, рефлексія та оцінювання.

Впровадження цих принципів на інституційному рівні вимагає, щоб усі члени університетської спільноти проаналізували власні практики та вжили позитивних заходів у разі виявлення слабких місць³¹⁸.

В основу методології оцінювання соціальної інклюзії, запропонованою групою дослідників на чолі з F. Kaiser³¹⁹, покладено набір індикаторів соціального виміру, які охоплюють п'ять етапів освітнього циклу: залучення, доступ, участь/прогрес (включаючи вступ), успіх і результати вищої освіти (рис. 4.2). Набір індикаторів на всіх етапах освітнього циклу охоплює різноманітність викладачів і здобувачів та політику інклюзивності й орієнтується на забезпечення принципу справедливості та врахування потреб зацікавлених сторін.

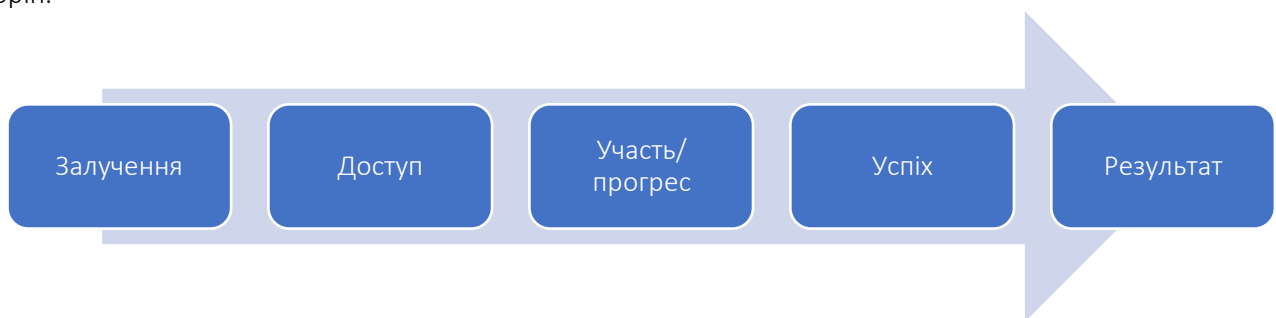


Рис. 4.2. Етапи соціальної інклюзії у вищій освіті³²⁰

³¹⁶Quality Indicators for Effective Inclusive Education: Guidebook. New Jersey Coalition for Inclusive Education. 2010. URL: <http://inclusionworks.org/sites/default/files/QualityIndicatorsGuidebook.pdf>.

³¹⁷Hubbard K., Gawthorpe P. Inclusive Higher Education Framework. University of Hull. URL: <https://www.inclusiveeducationframework.info/wp-content/uploads/2023/05/Inclusive-Education-Framework-2.pdf>.

³¹⁸Там само.

³¹⁹Kaiser F., Veidemane A., Craciun D. et al. Guidelines for developing social inclusion indicators at higher education institutions: how to develop relevant and internationally comparable indicators? *UMultirank*. 2022. URL: https://www.umultirank.org/export/sites/default/press-media/documents/Social_Inclusion_Indicators_final_Nov15_2022.pdf.

³²⁰Kaiser F., Veidemane A., Craciun D. et al. Guidelines for developing social inclusion indicators at higher education institutions: how to develop relevant and internationally comparable indicators? *UMultirank*. 2022. URL: https://www.umultirank.org/export/sites/default/press-media/documents/Social_Inclusion_Indicators_final_Nov15_2022.pdf.

Дослідники акцентують увагу на тому, що профорієнтаційна робота і процес вступу є важливими для залучення різноманітного контингенту здобувачів. У зв'язку з цим політика щодо профорієнтації, вступу та вступної кампанії має бути спрямована на підтримку недостатньо представлених і вразливих здобувачів³²¹.

З метою дослідження соціальної інклюзії Т. Booth і М. Ainscow³²² запропонували індекс інклюзії. Індекс визначається за низкою індикаторів, які охоплюють три основні виміри інклюзії в освіті:

- створення інклюзивної культури;
- розроблення інклюзивної політики;
- розвиток інклюзивних практик.

Кожен вимір представлений двома групами індикаторів, які наведено у табл. 4.2.

Таблиця 4.2

Виміри та індикатори інклюзивної освіти³²³

Групи індикаторів	Індикатори
А. Створення інклюзивної культури	
A.1. Розбудова спільноти	A.1.1. Кожному учаснику допомагають відчувати себе бажаним у закладі A.1.2. Здобувачі допомагають один одному A.1.3. Співробітники співпрацюють один з одним A.1.4. Співробітники та здобувачі ставляться один до одного з повагою A.1.5. Існує партнерство між персоналом і батьками/опікунами A.1.6. Співробітники та керівники добре співпрацюють A.1.7. Усі місцеві громади залучені до роботи закладу
A.2. Формування інклюзивних цінностей	A.2.1. До всіх здобувачів висуваються високі очікування A.2.2. Співробітники, керівники, здобувачі та батьки/опікуни поділяють філософію інклюзії A.2.3. Здобувачів цінують однаково A.2.4. Співробітники та здобувачі ставляться один до одного як до людей, а не як до виконавців ролей A.2.5. Співробітники прагнуть усунути бар'єри на шляху до навчання та участі в усіх аспектах життя закладу A.2.6. Заклад прагне звести до мінімуму дискримінаційну практику
В. Розроблення інклюзивної політики	
B.1. Розвиток закладу для всіх	B.1.1. Призначення на посади та просування по службі є справедливими B.1.2. Усім новим працівникам допомагають адаптуватися в закладі B.1.3. Заклад намагається зарахувати всіх здобувачів, які проживають у його місцевості B.1.4. Заклад робить свої будівлі фізично доступними для всіх людей B.1.5. Усім новим здобувачам допомагають влаштуватися у закладі B.1.6. Заклад організовує навчальні групи таким чином, щоб цінувати всіх здобувачів
B.2. Організаційна підтримка різноманіття	B.2.1. Усі форми підтримки координуються B.2.2. Заходи з розвитку персоналу дають можливість персоналу реагувати на різноманітність учнів B.2.3. Політика щодо «особливих освітніх потреб» є політикою інклюзії B.2.4. Кодекс практики щодо особливих освітніх потреб використовується для

³²¹Kaiser F., Veidemane A., Craciun D. et al. Guidelines for developing social inclusion indicators at higher education institutions: how to develop relevant and internationally comparable indicators? *UMultirank*. 2022. URL: https://www.umultirank.org/export/sites/default/press-media/documents/Social_Inclusion_Indicators_final_Nov15_2022.pdf.

³²²Booth T., Ainscow M. Index for inclusion: developing learning and participation in schools. Centre for Studies on Inclusive Education, 2002. URL: <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf>.

³²³Там само.

	зменшення бар'єрів на шляху до навчання та участі всіх здобувачів B.2.5. Усі, хто вивчають англійську як додаткову мову, мають координаційну навчальну підтримку B.2.6. Політика виховної та поведінкової підтримки пов'язані з розробленням освітньої програми та політикою підтримки навчання B.2.7. Зменшено тиск щодо дисциплінарного відрахування B.2.8. Зменшено бар'єри для відвідування закладу B.2.9. Зведено до мінімуму булінг
С. Розвиток інклюзивних практик	
C.1. Організація навчання	C.1.1. Викладання планується з урахуванням навчання всіх здобувачів C.1.2. Заняття заохочують участь усіх здобувачів C.1.3. Заняття розвивають розуміння відмінностей C.1.4. Здобувачі беруть активну участь у власному навчанні C.1.5. Здобувачі навчаються спільно C.1.6. Оцінювання сприяє досягненню всіх здобувачів C.1.7. Дисципліна в групі ґрунтується на взаємній повазі C.1.8. Викладачі планують, викладають та оцінюють у партнерстві C.1.9. Викладачі зацікавлені у підтримці навчання та участі всіх здобувачів C.1.10. Асистенти викладачів підтримують навчання та участь усіх здобувачів C.1.11. Домашні завдання сприяють навчанню всіх здобувачів C.1.12. Усі здобувачі беруть участь у заходах поза заняттями
C.2. Мобілізація ресурсів	C.2.1. Відмінності між здобувачами використовуються як ресурс для викладання та навчання C.2.2. Досвід персоналу використовується повною мірою C.2.3. Персонал розробляє ресурси для підтримки навчання та участі C.2.4. Ресурси громади відомі та використовуються C.2.5. Ресурси закладу розподіляються справедливо, щоб підтримувати інклюзію

На основі здобутків Франції у реалізації пріоритету інклюзії А. Jaegler³²⁴ запропонувала методiku для дослідження рівня інклюзії в ЗВО. Методика ґрунтується на оцінюванні інклюзії за сукупністю індикаторів, згрупованих за основними стейкхолдерами ЗВО у розрізі чотирьох вимірів. До основних стейкхолдерів належать здобувачі, співробітники, випускники та партнери. Виміри охоплюють соціальну відкритість, гендер, ідентичність, інвалідність. Перелік індикаторів, запропонованих А. Jaegler, наведено у табл. 4.3.

Крім цього дослідниця виокремила чотири загальних показника:

- відсоток працівників, обізнаних з інклюзивністю;
- внутрішня комунікація на інклюзивні теми;
- зовнішня комунікація на інклюзивні теми;
- наявність звітності.

Таблиця 4.3

Індикатори оцінювання рівня інклюзії³²⁵

Стейкхолдери	Виміри	Індикатори
Здобувачі	Соціальна відкритість	Кількість здобувачів, які одержують стипендії Різноманітність здобувачів у розрізі соціального статусу та професійної належності батьків
	Гендер	Співвідношення чоловіків і жінок

³²⁴Jaegler A. How to Measure Inclusion in Higher Education: An Inclusive Rating. *Sustainability*. 2022. Vol. 14(14). P. 8278. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14148278>.

³²⁵Там само.

		Співвідношення чоловіків і жінок, які очолюють різні асоціації (С.Ц. — академічні групи, студентські ради)
	Ідентичність	Географічна представленість здобувачів Національна представленість здобувачів
	Інвалідність	Кількість здобувачів з інвалідністю
Співробітники	Соціальна відкритість	Кількість здобувачів, які поєднують роботу та навчання Представленість співробітників з менш розвинутих країн
	Гендер	Співвідношення заробітної плати чоловіків і жінок
	Ідентичність	Географічна представленість співробітників Вікова представленість співробітників
	Інвалідність	Кількість співробітників з інвалідністю
Випускники	Соціальна відкритість	Співвідношення випускників, які працюють у різних за розмірах компаніях
	Гендер	Співвідношення заробітної плати випускників і випускниць
	Ідентичність	Відсоток випускників, які працюють за кордоном
	Інвалідність	Відсоток випускників, які набули інвалідність після закінчення навчання і яким заклад допоміг перекваліфікуватися
Партнери	Соціальна відкритість	Наявність партнерств/асоціацій, спрямованих на соціальну різноманітність
	Гендер	Наявність партнерств/асоціацій з гендерним фокусом
	Ідентичність	Наявність партнерств/асоціацій, спрямованих на забезпечення різноманітності
	Інвалідність	Наявність партнерств/асоціацій, орієнтованих на людей з інвалідністю

Аналіз праць, які стосуються питань соціальної інклюзії в освіті, засвідчив, що частина науковців наголошують також на важливості освітньої політики³²⁶ та освітнього лідерства й менеджменту³²⁷ для забезпечення соціальної інклюзії на системному чи інституційному рівнях.

Методичні засади розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії в закладах вищої освіти

Сформулюємо основні методичні засади розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії у ЗВО:

— в основу методології формування інструментарію мають бути покладені сучасні погляди міжнародних організацій і науковців на соціальну інклюзію в освіті, згідно з якими остання стосується забезпечення представництва різних соціальних груп;

— під час розроблення індикаторів соціальної інклюзії потрібно виходити з концептуальних засад щодо її трактування, а отже, мають бути сформовані індикатори, які відображають наявність вхідних ресурсів, освітній процес та результати;

³²⁶ Magnússon G., Göransson K., Lindqvist G. Contextualizing inclusive education in educational policy: the case of Sweden. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*. 2019. Vol. 5(2). P. 67—77. DOI: <https://doi.org/10.1080/20020317.2019.1586512>; Nilsen S. Moving towards an educational policy for inclusion? Main reform stages in the development of the Norwegian unitary school system. *International Journal of Inclusive Education*. 2010. Vol. 14(5). P. 479—497. DOI: <https://doi.org/10.1080/13603110802632217>; Salmi J., D'Addio A. Policies for achieving inclusion in higher education. *Policy Reviews in Higher Education*. 2020. Vol. 5(1). P. 47—72. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322969.2020.1835529>.

³²⁷ Kugelmass J., Ainscow M. Leadership for inclusion: a comparison of international practices. *Journal of Research in Special Educational Needs*. 2004. Vol. 4. P. 133—141. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1471-3802.2004.00028.x>; López-López M.C., Romero-López M.A., Hinojosa-Pareja E.F. School Management Teams in the Face of Inclusion: Teachers' Perspectives. *Journal of Research on Leadership Education*. 2024. Vol. 19(1). P. 3—27. DOI: <https://doi.org/10.1177/19427751221138875>; Nikolaesku I., Budnyk O., Bondar V. et al. Pedagogical Management in Inclusive Process of the Educational Institution. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10(39). P. 77—84. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.39.03.7>.

- індикатори соціальної інклюзії мають бути простими, зрозумілими та інформативними (наявність інформаційної бази для вимірювання фактичного рівня за відповідними індикаторами);
- система індикаторів розробляється для дослідження соціальної інклюзії на інституційному рівні — на рівні закладу освіти.

Під час розроблення індикаторів соціальної інклюзії важливо дотримуватися певних вимог. Разом із тим варто взяти до уваги SMART-підхід, відповідно до якого кожен індикатор має бути:

- конкретним (спрямованим на вимірювання конкретного результату);
- вимірюваним (індикатор можна визначити, аналізувати, порівнювати);
- досяжним (індикатор має бути реалістичним з погляду виконання);
- релевантним (відповідність індикатора державній політиці та політиці закладу освіти);
- з часовими термінами (має бути визначений термін досягнення).

Індикатори можуть бути кількісними та якісними, об'єктивними та суб'єктивними. Суб'єктивні індикатори віддзеркалюють суб'єктивні оцінки учасників освітнього процесу (здобувачів, викладачів) та стейкхолдерів (роботодавців, випускників та ін.) успіху/прогресу в імплементації пріоритету соціальної інклюзії.

Варто зазначити, що набір індикаторів має бути гнучким: він може змінюватися залежно від цілей дослідження, стратегії розвитку вищої освіти та закладу, зовнішнього й внутрішнього середовища закладу тощо.

На основі узагальнення різних підходів до виокремлення індикаторів соціальної інклюзії та з урахуванням сформованих вище методичних засад ми пропонуємо індикатори соціальної інклюзії для ЗВО (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Індикатори соціальної інклюзії для ЗВО

Виміри	Індикатори
А. Індикатори вимірювання вхідних ресурсів	
A.1. Політика	A.1.1. Наявність інституційної політики щодо інклюзії у ЗВО A.1.2. Наявність звітності щодо імплементації пріоритету інклюзії у ЗВО
A.2. Освітній простір і фінансові ресурси	A.2.1. Наявність системи квотування бюджетних місць для здобувачів із соціально незахищених груп населення A.2.2. Наявність системи грантів, стипендій, кредитів на навчання для соціально незахищених здобувачів A.2.3. Наявність/відсоток витрат на створення інклюзивного безбар'єрного освітнього простору A.2.4. Наявність інклюзивного безбар'єрного освітнього простору A.2.5. Забезпеченість необхідними ресурсами (харчуванням, підручниками тощо) соціально незахищених здобувачів
A.3. Комунікація	A.3.1. Наявність інформації про ЗВО, освітні програми для осіб, які мають порушення (шрифт Брайля), або мовами, відмінними від української A.3.2. Використання в документах та інформаційних матеріалах, зокрема розміщених на вебсайті ЗВО, недискримінаційної та гендерно чутливої мови
A.4. Навчальні плани та матеріали	A.4.1. Надання можливостей побудови індивідуальних освітніх траєкторій з урахуванням досвіду та потреб здобувачів A.4.2. Наявність адаптованих навчальних матеріалів та допоміжних пристроїв для надання освітніх послуг для осіб з особливими освітніми потребами
A.5. Підготовка викладачів	A.5.1. Наявність програм професійного розвитку викладачів у сфері інклюзивної освіти A.5.2. Наявність програм професійного розвитку викладачів з викладання в мультикультурному середовищі A.5.3. Наявність програм професійного розвитку викладачів з використання

	студентоцентризованих методик викладання А.5.4. Наявність/результати самооцінювання викладачів щодо здатності використовувати інклюзивні методи навчання та викладання в мультикультурному середовищі
А.6. Лідерство	А.6.1. Володіння керівником ЗВО знаннями щодо інклюзивної освіти А.6.2. Наявність відповідальної посадової особи за реалізацію інклюзивної освіти
Б. Індикатори вимірювання освітнього процесу	
Б.1. Клімат у ЗВО	Б.1.1. Проведення заходів з імплементації інклюзивної політики та протидії булінгу Б.1.2. Проведення заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я Б.1.3. Залучення органів студентського самоврядування до заходів із імплементації інклюзивної політики Б.1.4. Відчуття безпеки здобувачами, які мають особливі освітні потреби та різні характеристики (вік, гендер, раса, соціальний статус тощо)
Б.2. Викладання та дидактичні практики	Б.2.1. Наявність модулів (дисциплін, тем кваліфікаційних робіт), які стосуються проблем різноманіття, інклюзії, рівних можливостей, відсутності дискримінації Б.2.2. Проведення/участь здобувачів ЗВО у конкурсах студентських наукових робіт, конференціях, інших наукових заходах, які стосуються проблем різноманіття, інклюзії, рівних можливостей, відсутності дискримінації Б.2.3. Залученість здобувачів з особливими освітніми потребами та різними характеристиками до навчальної, наукової, спортивної, культурної діяльності
Б.3. Організація навчання	Б.3.1. Використання гнучких форм навчання (онлайн, асинхронне, дистанційне тощо) Б.3.2. Наявність системи перезарахування (визнання) результатів попереднього, включеного та неформального навчання Б.3.3. Наявність системи нарахування здобувачам балів ЄКТС за волонтерську та громадську діяльність
Б.4. Індивідуальна підтримка	Б.4.1. Подання викладачами інформації різними способами з урахуванням культурного, соціально-економічного становища та інших видів різноманітності здобувачів Б.4.2. Надання здобувачам можливості демонструвати знання та навички у різний спосіб Б.4.3. Використання спеціальних засобів, технологій, зокрема цифрових для здобувачів з особливими освітніми потребами Б.4.4. Надання психологічної допомоги здобувачам, які її потребують Б.4.5. Наявність програм змішаної мобільності, інтернаціоналізації вдома
В. Індикатори вимірювання результатів	
В.1. Залученість здобувачів	В.1.1. Наявність/відсоток здобувачів, які мають особливі освітні потреби В.1.2. Наявність/відсоток здобувачів, які мають різні характеристики В.1.3. Відсоток відвідування занять здобувачами з особливими освітніми потребами та різними характеристиками В.1.4. Залученість здобувачів з особливими освітніми потребами та різними характеристиками до участі у конкурсах студентських наукових робіт, конференціях, інших наукових заходах
В.2. Успішність здобувачів	В.1.1. Успішність навчання здобувачів з особливими освітніми потребами В.2.2. Співвідношення кількості здобувачів з особливими освітніми потребами, які успішно завершують навчання, до кількості здобувачів, які вступили на навчання В.2.3. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які вступають на магістерський рівень після здобуття бакалаврського рівня В.2.4. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які вступають в аспірантуру після здобуття магістерського рівня В.2.5. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які працевлаштовуються після здобуття відповідного освітнього рівня (бакалавр,

	магістр) за здобутою професією
--	--------------------------------

В основу формування індикаторів покладено підхід «вхідні ресурси — процеси — результати», запропонований OECD³²⁸.

Для визначення достовірності й значущості сформованих індикаторів соціальної інклюзії для ЗВО використано метод експертного опитування. Урахування думки групи фахівців-експертів дає змогу компенсувати зміщення оцінок окремих членів групи.

Важливим питанням є *відбір і формування групи експертів*. Кількість експертів залежить від таких чинників:

- необхідна достовірність результатів експертизи: що більшою є експертна група, то достовірнішими будуть результати експертизи; разом із тим залучення надто великої кількості експертів небажане, особливо у разі недостатньо ретельного їх відбору;

- наявність ресурсів (часових, фінансових) на проведення експертизи;

- компетентність і кваліфікація експертів.

З урахуванням цих чинників, на думку фахівців, експертна група має включати від 5 до 15 осіб.

У табл. 4.5 наведено основні характеристики експертів, які взяли участь у визначенні достовірності індикаторів соціальної інклюзії.

Для визначення значущості показників використано *метод балового оцінювання*. Він є найпростішим для практичного застосування та оброблення результатів експертного опитування.

Експертам запропоновано оцінити значущість (вагомість) індикаторів соціальної інклюзії за такою шкалою:

- 1 бал — індикатор не важливий;

- 2 бали — індикатор майже не важливий;

- 3 бали — індикатор важливий;

- 4 бали — індикатор дуже важливий;

- 5 балів — основний (ключовий) індикатор.

Для збирання інформації було використано Google форми. Бланк експертного опитування наведено у додатку 4.2.

Узагальнені експертні оцінки значущості індикаторів соціальної інклюзії наведено у табл. 4.6.

Таблиця 4.5

Характеристика експертів

Характеристика	Кількість осіб	% загальної кількості експертів
<i>Професійна група</i>		
наукові працівники	3	20,0
науково-педагогічні працівники	12	80,0
<i>Вчене звання</i>		
професор	8	53,3
доцент	7	46,7
<i>Науковий ступінь</i>		
доктор наук	9	60,0
кандидат наук (PhD)	6	40,0
<i>Стаж роботи</i>		
від 10 до 20 років	2	13,3
понад 20 років	13	86,7

³²⁸ Mezzanotte C., Calvel C. Indicators of inclusion in education: A framework for analysis. *OECD Education Working Papers N 300*. 2023. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/d94f3bd8-en>.

Таблиця 4.6

Узагальнені експертні оцінки значущості індикаторів соціальної інклюзії

Індикатори	Кількість експертів, які оцінили індикатор у балах						Усього
	0	1	2	3	4	5	
A.1.1	0	0	0	3	4	8	15
A.1.2	0	0	0	2	6	7	15
A.2.1	0	0	0	4	4	7	15
A.2.2	0	0	0	2	1	12	15
A.2.3	0	0	1	2	6	6	15
A.2.4	0	0	0	0	3	12	15
A.2.5	0	0	0	2	7	6	15
A.3.1	0	0	0	2	3	10	15
A.3.2	0	0	0	2	5	8	15
A.4.1	0	0	0	0	6	9	15
A.4.2	0	0	0	0	2	13	15
A.5.1	0	0	0	1	3	11	15
A.5.2	0	0	0	1	8	6	15
A.5.3	0	0	0	3	8	4	15
A.5.4	0	0	1	5	6	3	15
A.6.1	0	0	0	1	5	9	15
A.6.2	0	0	0	0	6	9	15
B.1.1	0	0	0	2	1	12	15
B.1.2	0	0	0	2	4	9	15
B.1.3	0	0	0	1	2	12	15
B.1.4	0	0	0	1	3	11	15
B.2.1	0	0	0	2	7	6	15
B.2.2	0	0	0	3	8	4	15
B.2.3	0	0	0	1	5	9	15
B.3.1	0	0	0	0	4	11	15
B.3.2	0	0	0	3	7	5	15
B.3.3	0	0	0	7	5	3	15
B.4.1	0	0	0	0	6	9	15
B.4.2	0	0	0	0	6	9	15
B.4.3	0	0	0	0	5	10	15
B.4.4	0	0	0	0	4	11	15
B.4.5	0	0	0	2	10	3	15
B.1.1	0	0	0	1	6	8	15
B.1.2	0	0	0	5	8	2	15
B.1.3	0	0	0	3	7	5	15
B.1.4	0	0	0	3	4	8	15
B.2.1	0	0	1	3	7	4	15
B.2.2	0	0	1	1	7	6	15
B.2.3	0	0	1	3	7	4	15
B.2.4	0	1	1	3	6	4	15
B.2.5	0	0	0	1	5	9	15

Як свідчать дані табл. 4.6, переважна більшість експертів оцінила індикатори соціальної інклюзії на рівні не нижче 3 балів, тобто як важливі, дуже важливі або ключові.

Експертне оцінювання ґрунтується на суб'єктивних даних, тому результати експертизи необхідно перевірити на достовірність. Результати експертного опитування можна використовувати у разі, якщо відхилення в експертних оцінках відповідають нормальному розподілу. Для визначення відповідності

експертних оцінок нормальному розподілу необхідно розрахувати середньоквадратичне відхилення та розмах варіації.

Середньоквадратичне відхилення обчислюється за формулою

$$G = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2 f}{\sum f}}, \quad (4.1)$$

де x — оцінка експертів у балах;

f — кількість експертів, які виставили відповідну оцінку;

$\bar{x}$ — середньоарифметичне значення.

Розмах варіації є різницею між найбільшим і найменшим значеннями ознаки й визначається за формулою

$$R = x_{\max} - x_{\min}. \quad (4.2)$$

Якщо розмах варіації не перевищує шести квадратичних відхилень, то вважають, що статистичні характеристики взаємопов'язані й відповідають нормальному розподілу.

Розрахунок середньоквадратичного відхилення для індикатора «А.1.1. Наявність інституційної політики щодо інклюзії у ЗВО» наведено у табл. 4.7.

Таблиця 4.7

Розрахунок середньоквадратичного відхилення за даними низки розподілу експертних оцінок для першого індикатора

Оцінка експертів у балах, x	Кількість осіб, f	Добуток варіантів на частоти, xf	Середня оцінка в умовних балах, $\bar{x} = \frac{\sum xf}{\sum f}$	Відхилення варіантів від середньої, $x - \bar{x}$	Квадрати відхилень, $(x - \bar{x})^2$	Добуток квадратів відхилень на частоти, $(x - \bar{x})^2 f$
3	3	9	—	-1,33	1,77	5,31
4	4	16	—	-0,33	0,11	0,44
5	8	40	—	0,67	0,45	3,59
Усього	15	65	4,33	—	—	9,33

Середньоквадратичне відхилення для першого індикатора (формула (4.1)) дорівнює $G = \sqrt{\frac{9,33}{15}} = 0,79$.

6 середньоквадратичних відхилень становить $0,79 \cdot 6 = 4,7$.

Розмах варіації експертних оцінок для першого індикатора дорівнює $R = 5 - 3 = 2$.

Для першого індикатора розмах варіації не перевищує шести квадратичних відхилень, тому статистичні характеристики взаємопов'язані й відповідають нормальному розподілу.

Перевірка достовірності експертних оцінок решти індикаторів соціальної інклюзії засвідчила відповідність відхилень в експертних оцінках нормальному розподілу.

Ступінь узгодженості експертних оцінок визначається з використанням коефіцієнта конкордації Кендала за формулою

$$W = \frac{12S}{k^2(n^3 - n)}, \quad (4.3)$$

де S — сума квадратів відхилень;

k — кількість експертів;

n — кількість індикаторів.

Зі свого боку сума квадратів відхилень визначається за формулою

$$S = \sum_{i=1}^n (\Delta_i)^2 \quad (4.4)$$

Δ_i — відхилення i -го рангу від середньої величини рангу.

Коефіцієнт конкордації знаходиться в межах $0 \leq W \leq 1$. Чим вищий коефіцієнт конкордації, тим більша узгодженість експертних оцінок.

Для оцінювання істотності коефіцієнта конкордації використовується критерій χ^2 , який розраховується за формулою

$$\chi_{\phi}^2 = W \cdot n \cdot (k - 1) \quad (4.5)$$

Коефіцієнт конкордації вважають істотним за умови, якщо фактичне значення χ_{ϕ}^2 більше за табличне (критичне) χ_m^2 , що дасть змогу підтвердити узгодженість експертних оцінок. Якщо ж фактичне значення цього критерію менше, ніж табличне, то гіпотеза про узгодженість експертних думок відкидають.

Для визначення ступеня узгодженості експертних оцінок необхідно присвоїти індикаторам відповідні ранги. Згідно з теорією рангової кореляції, найважливішим є індикатор, який набрав найбільшу кількість балів. Цей індикатор отримує перший ранг. Індикатор з найменшою кількістю балів одержує останній ранг. Порядкова шкала, отримувана у результаті ранжування, має задовольняти умову рівності кількості рангів кількості індикаторів. Індикаторам, які набрали однакову кількість балів, потрібно виставити стандартизований ранг, значення якого є середньою сумою місць, які поділили між собою показники з однаковими рангами.

Результати ранжування індикаторів соціальної інклюзії наведено у табл. 4.8.

Таблиця 4.8

Ранжування індикаторів соціальної інклюзії

Індикатор	Експерт															Усього
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
A.1.1	11	12,5	21	17	16,5	21	34	13,5	40	29,5	8,5	17	39,5	25,5	8,5	315
A.1.2.	11	12,5	21	17	16,5	21	34	13,5	12,5	11	25	34	28,5	36	26	319,5
A.2.1.	11	12,5	21	17	41	5,5	34	32,5	12,5	29,5	8,5	34	28,5	36	26	349,5
A.2.2.	11	12,5	21	17	16,5	21	14,5	13,5	12,5	29,5	8,5	34	10	9,5	8,5	239,5
A.2.3.	11	31,5	21	17	36,5	21	34	13,5	12,5	29,5	8,5	34	28,5	40	26	364,5
A.2.4.	11	12,5	21	17	36,5	21	14,5	13,5	12,5	11	8,5	3,5	10	9,5	8,5	210,5
A.2.5	11	31,5	21	17	36,5	36,5	34	32,5	12,5	11	8,5	17	28,5	36	8,5	342
A.3.1	11	31,5	21	17	36,5	36,5	14,5	13,5	12,5	29,5	8,5	17	10	9,5	8,5	277
A.3.2	31	12,5	21	17	16,5	36,5	34	13,5	12,5	29,5	25	17	10	25,5	8,5	310
A.4.1	31	31,5	21	17	16,5	21	14,5	13,5	12,5	11	8,5	17	28,5	9,5	8,5	261,5
A.4.2	11	12,5	21	17	16,5	5,5	14,5	13,5	12,5	11	8,5	17	10	9,5	8,5	188,5
A.5.1	11	12,5	21	17	16,5	21	14,5	13,5	12,5	29,5	8,5	17	10	9,5	26	240
A.5.2	11	31,5	21	37,5	16,5	21	14,5	32,5	12,5	29,5	25	17	10	25,5	26	331
A.5.3	31	40	21	17	36,5	21	14,5	13,5	31,5	29,5	25	17	28,5	25,5	38,5	390
A.5.4	41	31,5	21	17	16,5	36,5	34	32,5	40	29,5	25	41	28,5	36	26	456
A.6.1	31	12,5	21	17	16,5	21	14,5	13,5	12,5	29,5	25	17	10	25,5	8,5	275
A.6.2	11	12,5	21	17	16,5	21	14,5	32,5	31,5	11	8,5	17	28,5	9,5	8,5	260,5
Б.1.1	11	12,5	21	17	16,5	36,5	14,5	13,5	12,5	29,5	8,5	3,5	10	25,5	8,5	240,5
Б.1.2	11	31,5	21	17	16,5	36,5	14,5	32,5	31,5	29,5	8,5	3,5	10	25,5	8,5	297,5
Б.1.3	11	31,5	21	17	16,5	21	14,5	13,5	12,5	29,5	8,5	3,5	10	9,5	8,5	228

Б.1.4	11	12,5	21	37,5	16,5	21	14,5	13,5	12,5	29,5	8,5	3,5	10	25,5	8,5	245,5
Б.2.1	31	31,5	21	17	16,5	36,5	14,5	13,5	12,5	11	25	34	28,5	25,5	26	344
Б.2.2	31	31,5	21	17	16,5	36,5	14,5	32,5	31,5	11	25	34	39,5	25,5	26	393
Б.2.3	11	12,5	21	37,5	16,5	21	14,5	13,5	12,5	11	25	34	10	9,5	26	275,5
Б.3.1	11	31,5	21	17	16,5	5,5	14,5	13,5	12,5	11	25	3,5	10	9,5	26	228
Б.3.2	31	40	21	17	16,5	21	14,5	13,5	31,5	11	25	34	28,5	36	26	366,5
Б.3.3	31	40	21	17	36,5	36,5	14,5	32,5	40	11	25	34	39,5	36	38,5	453
Б.4.1	31	12,5	21	17	16,5	5,5	14,5	13,5	31,5	11	25	17	10	9,5	26	261,5
Б.4.2	31	12,5	21	17	16,5	5,5	14,5	13,5	31,5	11	25	17	10	9,5	26	261,5
Б.4.3	11	12,5	21	17	16,5	5,5	14,5	13,5	31,5	11	25	17	28,5	9,5	8,5	242,5
Б.4.4	11	31,5	21	17	16,5	5,5	14,5	13,5	12,5	11	8,5	17	28,5	9,5	8,5	226
Б.4.5	31	31,5	21	17	16,5	36,5	34	32,5	31,5	11	37,5	17	28,5	25,5	26	397
В.1.1	11	12,5	21	17	16,5	5,5	14,5	32,5	12,5	11	25	17	28,5	25,5	38,5	288,5
В.1.2	31	31,5	21	37,5	16,5	21	34	40	31,5	11	37,5	34	28,5	36	38,5	449,5
В.1.3	31	12,5	21	17	36,5	21	34	40	12,5	11	37,5	34	10	25,5	26	369,5
В.1.4	31	12,5	21	17	16,5	21	40,5	13,5	12,5	11	37,5	34	10	9,5	26	313,5
В.2.1	31	12,5	21	37,5	16,5	21	34	13,5	31,5	39,5	37,5	34	39,5	25,5	26	420,5
В.2.2	31	12,5	21	37,5	16,5	5,5	14,5	32,5	31,5	39,5	37,5	17	28,5	9,5	26	360,5
В.2.3	31	12,5	21	17	36,5	21	40,5	32,5	31,5	39,5	37,5	17	28,5	9,5	38,5	414
В.2.4	31	12,5	21	37,5	16,5	21	14,5	40	31,5	39,5	37,5	17	28,5	41	38,5	427,5
В.2.5	31	12,5	21	37,5	16,5	5,5	14,5	13,5	12,5	29,5	25	17	10	9,5	26	281,5

Розрахуємо середній ранг, відхилення суми рангів від середнього рангу та квадрати таких відхилень (табл. 4.9).

Середній ранг, відхилення суми рангів від середнього рангу та квадрати відхилень

Індикатор	Кількість експертів, k	Сума рангів ΣQ_i	Середній ранг $\bar{Q}$	Відхилення від середнього рангу $Q_i - \bar{Q}$	Квадрати відхилень Δ_i^2
A.1.1	15	315		0	0
A.1.2	15	319,5		4,5	20,25
A.2.1	15	349,5		34,5	1190,25
A.2.2	15	239,5		-75,5	5700,25
A.2.3	15	364,5		49,5	2450,25
A.2.4	15	210,5		-104,5	10920,25
A.2.5	15	342		27	729
A.3.1	15	277		-38	1444
A.3.2	15	310		-5	25
A.4.1	15	261,5		-53,5	2862,25
A.4.2	15	188,5		-126,5	16002,25
A.5.1	15	240		-75	5625
A.5.2	15	331		16	256
A.5.3	15	390		75	5625
A.5.4	15	456		141	19881
A.6.1	15	275		-40	1600
A.6.2	15	260,5		-54,5	2970,25
Б.1.1	15	240,5		-74,5	5550,25
Б.1.2	15	297,5		-17,5	306,25
Б.1.3	15	228		-87	7569
Б.1.4	15	245,5		-69,5	4830,25

Б.2.1	15	344		29	841
Б.2.2	15	393		78	6084
Б.2.3	15	275,5		-39,5	1560,25
Б.3.1	15	228		-87	7569
Б.3.2	15	366,5		51,5	2652,25
Б.3.3	15	453		138	19044
Б.4.1	15	261,5		-53,5	2862,25
Б.4.2	15	261,5		-53,5	2862,25
Б.4.3	15	242,5		-72,5	5256,25
Б.4.4	15	226		-89	7921
Б.4.5	15	397		82	6724
В.1.1	15	288,5		-26,5	702,25
В.1.2	15	449,5		134,5	18090,25
В.1.3	15	369,5		54,5	2970,25
В.1.4	15	313,5		-1,5	2,25
В.2.1	15	420,5		105,5	11130,25
В.2.2	15	360,5		45,5	2070,25
В.2.3	15	414		99	9801
В.2.4	15	427,5		112,5	12656,25
В.2.5	15	281,5		-33,5	1122,25
Усього		12915	315		217478

Коефіцієнт конкордації Кендала (за формулою (4.3)) дорівнює

$$W = \frac{12 \cdot 217478}{15^2(41^3 - 41)} = 0,2.$$

87

Розрахований коефіцієнт конкордації вказує на невисокий ступінь узгодженості експертних оцінок щодо ранжування індикаторів.

Для оцінювання істотності коефіцієнта конкордації розрахуємо критерій χ^2_ϕ за формулою (4.5)

$$0,2 \cdot 41 \cdot (15 - 1) = 114,8.$$

Для рівня істотності $\alpha = 0,05$ і числа ступенів вільності $\nu = k - 1 = 15 - 1 = 14$ табличне значення χ^2_m дорівнює 6,57, що менше від фактичного. Це вказує на істотність коефіцієнта конкордації.

Коефіцієнти вагомості індикаторів соціальної інклюзії визначаються за формулою

$$\alpha_i = \frac{a_i}{\sum_{i=1}^n a_i}, \quad (4.6)$$

де a_i — сума балів, яку набрав i -й індикатор;
 n — кількість індикаторів.

Коефіцієнти вагомості індикаторів соціальної інклюзії наведено у табл. 4.10.

Коефіцієнти вагомості індикаторів соціальної інклюзії

Індикатор	Сума балів	Коефіцієнт вагомості
A.1.1	65	0,024
A.1.2	65	0,024
A.2.1	63	0,023
A.2.2	70	0,026
A.2.3	62	0,023
A.2.4	72	0,027
A.2.5	64	0,024
A.3.1	68	0,025
A.3.2	66	0,025
A.4.1	69	0,026
A.4.2	73	0,027
A.5.1	70	0,026
A.5.2	65	0,024
A.5.3	61	0,023
A.5.4	56	0,021
A.6.1	68	0,025
A.6.2	69	0,026
A.1.1	70	0,026
Б.1.2	67	0,025
Б.1.3	71	0,026
Б.1.4	70	0,026
Б.2.1	64	0,024
Б.2.2	61	0,023
Б.2.3	68	0,025
Б.3.1	71	0,026
Б.3.2	62	0,023
Б.3.3	56	0,021
Б.4.1	69	0,026
Б.4.2	69	0,026
Б.4.3	70	0,026
Б.4.4	71	0,026
Б.4.5	61	0,023
В.1.1	67	0,025
В.1.2	57	0,021
В.1.3	62	0,023
В.1.4	65	0,024
В.2.1	59	0,022
В.2.2	63	0,023
В.2.3	59	0,022
В.2.4	56	0,021
В.2.5	68	0,025
Усього	2682	1

До найбільш значущих індикаторів соціальної інклюзії, на думку експертів, належать:

- наявність інклюзивного безбар'єрного освітнього простору;

- наявність адаптованих навчальних матеріалів та допоміжних пристроїв для надання освітніх послуг для осіб з особливими освітніми потребами;
- наявність системи грантів, стипендій, кредитів на навчання для соціально незахищених здобувачів;
- надання можливостей побудови індивідуальних освітніх траєкторій з урахуванням досвіду та потреб здобувачів;
- наявність відповідальної посадової особи за реалізацію інклюзивної освіти;
- проведення заходів з імплементації інклюзивної політики та протидії булінгу;
- залучення органів студентського самоврядування до заходів з імплементації інклюзивної політики;
- використання гнучких форм навчання (онлайн, асинхронне, дистанційне тощо);
- подання викладачами інформації різними способами, зважаючи на культурне, соціально-економічне становище та інші види різноманітності здобувачів;
- надання здобувачам можливості демонструвати знання та навички у різний спосіб;
- використання спеціальних засобів, технологій, зокрема цифрових для здобувачів з особливими освітніми потребами;
- надання психологічної допомоги здобувачам, які її потребують.

Для порівняльного аналізу політики соціальної інклюзії в різних ЗВО має бути розроблена *методика визначення комплексного показника*. На основі такого комплексного показника можна проводити рейтингування та кластеризацію ЗВО залежно від міри реалізації пріоритету соціальної інклюзії.

Для обчислення комплексного показника соціальної інклюзії необхідно визначити одиничні індекси за кожним індикатором. Для їх визначення пропонуємо такий алгоритм:

- у разі, якщо фактичне значення за певним індикатором не відповідає встановленому стандарту/нормативу або відсутня певна практика, то одиничний індекс (I_i) за цим індикатором дорівнює 0;
- у разі, якщо фактичне значення за певним індикатором відповідає, знаходиться в межах чи перевищує встановлений стандарт/норматив або наявна певна практика, то одиничний індекс (I_i) за цим індикатором дорівнює 1.

Комплексний показник соціальної інклюзії визначається за формулою

$$K = \sum_{i=1}^n I_i \cdot \alpha_i, \quad (4.7)$$

де I_i — індекс за i -м індикатором;

α_i — коефіцієнт вагомості i -го індикатора;

n — кількість індикаторів.

Значення комплексного показника соціальної інклюзії може бути від 0 до 1.

Важливим етапом процедури розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії у ЗВО є *розроблення діапазонів значень комплексного показника*. Одним із підходів є розбивання діапазону значень на рівні інтервали:

- якщо $K \in [0,8; 1]$, то рівень імплементації пріоритету соціальної інклюзії високий;
- $K \in [0,6; 0,8]$ — рівень вище середнього;
- $K \in [0,4; 0,6]$ — рівень середній;
- $K \in [0,2; 0,4]$ — рівень нижче середнього;
- $K \in [0; 0,2]$ — рівень низький.

Напрями реалізації пріоритету соціальної інклюзії в академічному середовищі

З метою реалізації пріоритету соціальної інклюзії у ЗВО важливе *розроблення стратегій розвитку на засадах інклюзивності, рівності, різноманітності*, що враховують потреби представників усієї громади.

З *напрямів реалізації пріоритету соціальної інклюзії в академічному середовищі* виокремимо такі:

- створення можливостей здобуття освіти протягом усього життя, розвиток освіти дорослих;
- запровадження різних форм, зокрема змішаного й дистанційного навчання, гнучких режимів;

— надання широких можливостей побудови індивідуальних освітніх траєкторій з метою врахування потреб різноманітного контингенту здобувачів;

— запровадження інструментів визнання результатів неформальної та інформальної освіти;

— створення інклюзивного безбар'єрного освітнього простору: інклюзивних кампусів, аудиторій, лабораторій для задоволення академічних потреб усіх здобувачів;

— фінансова підтримка — надання грантів, стипендій, кредитів на навчання особам з домогосподарств з низьким рівнем доходу;

— квотування бюджетних місць для здобувачів із соціально незахищених груп населення;

— надання психологічної допомоги здобувачам, які її потребують;

— проведення заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я;

— надання рівного доступу для участі у програмах міжнародної академічної мобільності;

— запровадження програм змішаної мобільності, інтернаціоналізації вдома, міжнародної онлайн-співпраці тощо.

Одним із ефективних заходів є запровадження у ЗВО посади омбудсмена, серед обов'язків якого — вирішення конфліктних ситуацій, пов'язаних із забезпеченням рівності, інклюзивності та доступності.

Важливим напрямом є формування інклюзивної культури в академічному середовищі, що потребує включення до програм професійного розвитку науково-педагогічних працівників модулів з інклюзивної педагогіки, проведення воркшопів, тренінгів, конференцій із проблем соціальної інклюзії.

Висновки до розділу

Актуальність реалізації пріоритету соціальної інклюзії обумовлена низкою зовнішніх і внутрішніх чинників, які впливають на діяльність ЗВО. На сьогодні пріоритет соціальної інклюзії задекларований міжнародними і національними стратегічними та програмними документами. Аналіз публікацій, присвячених питанню соціальної інклюзії, засвідчив, що в останні роки погляди різних міжнародних організацій і дослідників системи освіти змінилися й інклюзія стосується залучення усіх здобувачів незалежно від їхніх характеристик. Водночас різні погляди та підходи до тлумачення соціальної інклюзії в освіті обумовлюють складності у розробленні інструментарію для її моніторингу та оцінювання. Часто дослідники використовують різний набір характеристик та індикаторів для дослідження соціальної інклюзії.

На основі узагальнення підходів різних дослідників сформульовано методичні засади розроблення інструментарію дослідження соціальної інклюзії та сформульовано набір індикаторів соціальної інклюзії. Визначено, що в основу методології формування інструментарію мають бути покладені сучасні погляди міжнародних організацій та науковців на соціальну інклюзію. В основу формування індикаторів покладено підхід «вхідні ресурси — процеси — результати». Для визначення достовірності та значущості сформованих індикаторів соціальної інклюзії використано метод експертного опитування.

Додаток 4.1

Принципи та індикатори соціального виміру вищої освіти для Європейського простору вищої освіти, розроблені Bologna Follow-up Working Group on Social Dimension³²⁹

Принципи	Індикатори
1. Принцип стратегічного підходу до соціального виміру	1.1. Наявність стратегії або аналогічного політичного документа щодо соціального виміру вищої освіти, який сприяє різноманітності, рівності та інклюзивності здобувачів вищої освіти 1.2. Наявність стратегії або аналогічного політичного документа щодо соціального виміру вищої освіти, який сприяє різноманітності, справедливості та залученню персоналу 1.3. Стратегії та політика щодо соціального виміру вищої освіти мають конкретні та вимірювані цілі, які оцінюються та контролюються відповідальними органами у конкретні терміни 1.4. Підтримка та заохочення органами державної влади широкого діалогу в сфері вищої освіти із зацікавленими сторонами у процесі розроблення системних й інституційних стратегій і політик щодо соціального виміру вищої освіти
2. Принцип гнучкості систем вищої освіти	2.1. Наявність нормативно-правових актів, які дають змогу ЗВО пропонувати гнучкі форми навчання, такі як неповна зайнятість, комбінування модулів, змішані або дистанційні програми навчання 2.2. Абітурієнти можуть вступати до ЗВО на основі визнання попереднього неформального та інформального навчання 2.3. Зарахування попереднього неформального та інформального навчання для виконання освітньої програми 2.4. Розгляд визнання попереднього неформального та/або інформального навчання агенціями із забезпечення якості вищої освіти у своїх процедурах зовнішнього оцінювання 2.5. Наявність нормативно-правової бази, яка дає можливість представницьким органам здобувачів вищої освіти та співробітників активно долучатися до посилення соціального виміру в ЗВО
3. Принцип інклюзивності всієї системи освіти	3.1. Наявність координаційних структур і механізмів між різними рівнями освіти щодо забезпечення різноманітності, рівності та інклюзивності в освіті 3.2. Органи державної влади систематично залучають та координують свою діяльність з представниками інших суміжних сфер політики (фінанси, зайнятість, житло, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, інші соціальні послуги) у розробленні спільних зобов'язань щодо посилення розмаїття, рівності та інклюзії в освіті 3.3. Органи державної влади надають підтримку здобувачам із затримкою переходу до вищої освіти 3.4. Програми початкової та безперервної підготовки викладачів у вищій освіті розвивають компетентності з питань різноманітності, справедливості та інклюзії в освіті
4. Принцип моніторингу та збирання даних	4.1. Органи державної влади регулярно збирають дані про характеристики та досвід здобувачів вищої освіти перед вступом до ЗВО, а також під час вступу, у процесі навчання та після його закінчення 4.2. Дані про характеристики та досвід здобувачів вищої освіти, отримані з національних опитувань й адміністративного збирання, використовуються для вдосконалення політики щодо соціального виміру у вищій освіті 4.3. Органи державної влади регулярно збирають дані про характеристики персоналу та досвід роботи у вищій освіті

³²⁹ Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area. *Bologna Follow-up Group*. Tirana: Bologna Follow-up Group, 2024. 24 p. URL: https://ehea.info/Immagini/BFUG_BE_VA_88_9_5_2_WG_SD_Indicators_and_Descriptors.pdf.

	4.4. Органи державної влади регулярно проводять дослідження потенційних бар'єрів на шляху до різноманіття, рівності та інклюзії, починаючи з дошкільної освіти, через шкільне навчання до вищої освіти та у процесі навчання впродовж життя 4.5. Органи державної влади беруть участь у міжнародному зіставному зборі даних у сфері вищої освіти
5. Принцип консультування та орієнтації	5.1. Органи державної влади забезпечують і підтримують надання безкоштовних, доступних і своєчасних послуг з академічного і професійного консультування та орієнтації для всіх потенційних і зарахованих здобувачів вищої освіти 5.2. Органи державної влади забезпечують і підтримують надання безкоштовних, доступних і своєчасних послуг з психологічного консультування та профорієнтації всім потенційним і зарахованим здобувачам вищої освіти, а також співробітникам ЗВО 5.3. Обов'язковість оцінювання якості послуг з кар'єрного, академічного, а також психологічного консультування та орієнтації у вищій освіті 5.4. Наявність неупереджених органів у вирішенні конфліктів та медіації конфліктів, пов'язаних із соціальним виміром у вищій освіті
6. Принцип фінансування	6.1. Державне фінансування надають ЗВО, які досягають цілей щодо розширення доступу, підвищення рівня участі або завершення вищої освіти, зокрема щодо недостатньо представлених, незахищених і вразливих груп 6.2. Органи державної влади надають універсальні або засновані на потребах гранти для здобувачів вищої освіти, які покривають прямі й непрямі витрати на навчання 6.3. Органи державної влади надають непряму підтримку здобувачам для покриття витрат на навчання 6.4. Органи державної влади ефективно комунікують та надають допомогу здобувачам, зокрема, недостатньо представленим, малозабезпеченим і вразливим категоріям
7. Принцип інклюзивної інституційної культури	7.1. Органи державної влади надають ЗВО можливість пропонувати академічному та адміністративному персоналу, а також здобувачам вищої освіти навчання з питань різноманітності, рівності та інклюзії 7.2. Підтримка ЗВО з боку органів державної влади для проведення тренінгів з питань різноманітності, рівності та інклюзивності для персоналу та здобувачів 7.3. Наявність відповідного органу, уповноваженого здійснювати моніторинг того, чи пропонують ЗВО навчання з питань різноманітності, рівності та інклюзивності для персоналу та здобувачів вищої освіти 7.4. Органи державної влади ухвалюють керівні принципи та надають фінансові кошти для того, щоб зробити будівлі та інфраструктуру ЗВО легкодоступними та пристосованими до потреб недостатньо представлених, незахищених і вразливих категорій здобувачів вищої освіти та співробітників
8. Принцип міжнародної мобільності	8.1. Наявність політики мобільності, зосередженої на вразливих, незахищених і недостатньо представлених категоріях здобувачів вищої освіти та співробітників 8.2. Органи державної влади мають методологію для збирання даних і моніторингу участі соціально незахищених, вразливих і недостатньо представлених категорій у всіх типах програм міжнародної мобільності 8.3. Органи державної влади вживають заходів для підтримки ЗВО у створенні справедливої та інклюзивної міжнародної навчальної мобільності 8.4. Органи державної влади вживають заходів для підтримки вразливих, незахищених або недостатньо представлених категорій здобувачів вищої освіти та працівників у міжнародній навчальній мобільності
9. Принцип залучення громадськості	9.1. Органи державної влади надають фінансову підтримку ЗВО у розробленні заходів із залучення громадськості, спрямованих на забезпечення різноманітності, справедливості та інклюзивності 9.2. Наявність місцевих, регіональних або національних мереж, які підтримують розвиток заходів із залучення громадськості у вищій освіті, зокрема тих, що зосереджені на питаннях різноманітності, справедливості та інклюзивності 9.3. Наявність політичної бази, яка сприяє просуванню професійної кар'єри

	співробітників ЗВО, які беруть участь у громадській діяльності
10. Принцип політичного діалогу	10.1. Органи державної влади налагоджують політичний діалог на спеціальному форумі, присвяченому імплементації Принципів та Керівних положень. 10.2. Органи державної влади підтримують та беруть участь у міжнародних заходах із взаємного навчання та обміну передовим досвідом щодо посилення соціального виміру вищої освіти

Додаток 4.2

Бланк експертного опитування для визначення достовірності та значущості індикаторів соціальної інклюзії

Шановний експерте!

Експертне опитування проводиться з метою визначення значущості індикаторів для дослідження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти (далі — ЗВО).

Просимо Вас установити значущість (вагомість) індикаторів соціальної інклюзії за такою шкалою:

- 1 бал — індикатор не важливий;
- 2 бали — індикатор майже не важливий;
- 3 бали — індикатор важливий;
- 4 бали — індикатор дуже важливий;
- 5 балів — основний (ключовий) індикатор.

Конфіденційність наданої Вами інформації гарантуємо. Інформація буде використовуватися в узагальненому вигляді.

Індикатори	Оцінка значущості від 1 до 5 балів
А. ІНДИКАТОРИ ВИМІРЮВАННЯ ВХІДНИХ РЕСУРСІВ	
А.1. Політика	
А.1.1. Наявність інституційної політики щодо інклюзії у ЗВО	
А.1.2. Наявність звітності щодо імплементації пріоритету інклюзії у ЗВО	
А.2. Освітній простір і фінансові ресурси	
А.2.1. Наявність системи квотування бюджетних місць для здобувачів із соціально незахищених груп населення	
А.2.2. Наявність системи грантів, стипендій, кредитів на навчання для соціально незахищених здобувачів	
А.2.3. Наявність/відсоток витрат на створення інклюзивного безбар'єрного освітнього простору	
А.2.4. Наявність інклюзивного безбар'єрного освітнього простору	
А.2.5. Забезпеченість необхідними ресурсами (харчуванням, підручниками тощо) соціально незахищених здобувачів	
А.3. Комунікація	
А.3.1. Наявність інформації про ЗВО, освітні програми для осіб, які мають порушення (шрифт Брайля), або мовами, відмінними від української	
А.3.2. Використання в документах та інформаційних матеріалах, зокрема розміщених на вебсайті ЗВО, недискримінаційної та гендерно чутливої мови	
А.4. Навчальні плани та матеріали	
А.4.1. Надання можливостей побудови індивідуальних освітніх траєкторій з урахуванням досвіду та потреб здобувачів	
А.4.2. Наявність адаптованих навчальних матеріалів та допоміжних пристроїв для надання освітніх послуг для осіб з особливими освітніми потребами	
А.5. Підготовка викладачів	
А.5.1. Наявність програм професійного розвитку викладачів у сфері інклюзивної освіти	
А.5.2. Наявність програм професійного розвитку викладачів з викладання в мультикультурному середовищі	
А.5.3. Наявність програм професійного розвитку викладачів з використання студентоцентризованих методик викладання	
А.5.4. Наявність/результати самооцінювання викладачів щодо здатності використовувати інклюзивні методи навчання та викладання в мультикультурному	

середовищі	
А.6. Лідерство	
А.6.1. Володіння керівником ЗВО знаннями щодо інклюзивної освіти	
А.6.2. Наявність відповідальної посадової особи за реалізацію інклюзивної освіти	
Б. ІНДИКАТОРИ ВИМІРЮВАННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	
Б.1. Клімат у ЗВО	
Б.1.1. Проведення заходів з імплементації інклюзивної політики та протидії булінгу	
Б.1.2. Проведення заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я	
Б.1.3. Залучення органів студентського самоврядування до заходів із імплементації інклюзивної політики	
Б.1.4. Відчуття безпеки здобувачами, які мають особливі освітні потреби та різні характеристики (вік, гендер, раса, соціальний статус тощо)	
Б.2. Викладання та дидактичні практики	
Б.2.1. Наявність модулів (дисциплін, тем кваліфікаційних робіт), які стосуються проблем різноманіття, інклюзії, рівних можливостей, відсутності дискримінації	
Б.2.2. Проведення/участь здобувачів ЗВО у конкурсах студентський наукових робіт, конференціях, інших наукових заходах, які стосуються проблем різноманіття, інклюзії, рівних можливостей, відсутності дискримінації	
Б.2.3. Залученість здобувачів з особливими освітніми потребами та різними характеристиками до навчальної, наукової, спортивної, культурної діяльності	
Б.3. Організація навчання	
Б.3.1. Використання гнучких форм навчання (онлайн, асинхронне, дистанційне тощо)	
Б.3.2. Наявність системи перезарахування (визнання) результатів попереднього, включеного та неформального навчання	
Б.3.3. Наявність системи нарахування здобувачам балів ЄКТС за волонтерську та громадську діяльність	
Б.4. Індивідуальна підтримка	
Б.4.1. Подання викладачами інформації різними способами, зважаючи на культурне, соціально-економічне становище та інші види різноманітності здобувачів	
Б.4.2. Надання здобувачам можливості демонструвати знання та навички у різний спосіб	
Б.4.3. Використання спеціальних засобів, технологій, зокрема цифрових для здобувачів з особливими освітніми потребами	
Б.4.4. Надання психологічної допомоги здобувачам, які її потребують	
Б.4.5. Наявність програм змішаної мобільності, інтернаціоналізації вдома	
В. ІНДИКАТОРИ ВИМІРЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ	
В.1. Залученість здобувачів	
В.1.1. Наявність/відсоток здобувачів, які мають особливі освітні потреби	
В.1.2. Наявність/відсоток здобувачів, які мають різні характеристики	
В.1.3. Відсоток відвідування занять здобувачами з особливими освітніми потребами та різними характеристиками	
В.1.4. Залученість здобувачів з особливими освітніми потребами та різними характеристиками до участі у конкурсах студентський наукових робіт, конференціях, інших наукових заходах	
В.2. Успішність здобувачів	
В.2.1. Успішність навчання здобувачів з особливими освітніми потребами	
В.2.2. Співвідношення здобувачів з особливими освітніми потребами, які успішно завершують навчання, до кількості здобувачів, що вступили на навчання	
В.2.3. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які вступають на магістерський рівень після здобуття бакалаврського рівня	
В.2.4. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які вступають в аспірантуру після здобуття магістерського рівня	

В.2.5. Відсоток здобувачів з особливими освітніми потребами, які працевлаштовуються після здобуття відповідного освітнього рівня (бакалавр, магістр) за здобутою професією	
--	--

Інформація про респондента

1. До якої професійної групи Ви себе відносите?

- ☐ науково-педагогічні працівники
☐ науковці
☐ інше _____

2. Ваш вік:

- ☐ до 25
☐ 25—35
☐ 36—45
☐ 46—55
☐ 56—65
☐ понад 65

3. Ваше вчене звання:

- ☐ немає
☐ доцент
☐ професор
☐ інше (вказіть) _____

4. Ваш науковий ступінь:

- ☐ немає
☐ кандидат наук/PhD
☐ доктор наук
☐ інше (вказіть) _____

5. Ваш стаж роботи:

- ☐ до 3 років
☐ від 3 до 10 років
☐ від 10 до 20 років
☐ понад 20 років

6. Ваша стать

- ☐ чоловіча
☐ жіноча
☐ інша

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022—2032 роки. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>.
2. A Guide to Inclusive Education. Inter-agency Network for Education in Emergencies. 2023. URL: https://reliefweb.int/report/world/guide-inclusive-education-2023?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw4MSzBhC8ARIsAPFOuyWGFmsTwU1QLsUrZ2XYfPjrlWOjkYa_PGOkji8KS9p58Y9j6u5_vQ8aAkUfEALw_wcB.
3. Ainscow M. Inclusion and equity in education: Making sense of global challenges. *Prospects*. 2020. Vol. 49. P. 123—134. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09506-w>.
4. Atkinson T., Cantillon B., Marlier E., Nolan B. Indicators for Social Inclusion. *Journal of Economic Policy*. 2002. Vol. 1. P. 7—28. URL: <https://www.rivisteweb.it/doi/10.1429/1582>.
5. Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area. *Bologna Follow-up Group*. Tirana: Bologna Follow-up Group, 2024. 24 p. URL: https://eha.info/Immagini/BFUG_BE_VA_88_9_5_2_WG_SD_Indicators_and_Descriptors.pdf.
6. Booth T., Ainscow M. Index for inclusion: developing learning and participation in schools. Centre for Studies on Inclusive Education, 2002. URL: <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20English.pdf>.
7. Cali commitment to equity and inclusion in education. International Forum on Inclusion and Equity in Education. UNESCO. Cali, Colombia, 2019. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370910>.
8. Claeys-Kulik A., Jørgensen T., Stöber H. Diversity, equity and inclusion in European higher education institutions: Results from the INVITED project. European University Association. 2019. URL: https://eua.eu/downloads/publications/web_diversity%20equity%20and%20inclusion%20in%20european%20higher%20education%20institutions.pdf.
9. Collins P. Inclusive team assessment of off-campus and on-campus first year law students using instantaneous communication technology. *The Law Teacher*. 2010. Vol. 44(3). P. 309—333. DOI: <https://doi.org/10.1080/03069400.2010.524032>.
10. Conceptualizing Inclusive Education and Contextualizing it within the UNICEF Mission. *UNICEF*. 2014. URL: https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/IE_Webinar_Booklet_1_0.pdf.
11. Education for Inclusive Societies Project. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/education/strength-through-diversity/>.
12. Gibson P., Clarkson R., Scott M. Promoting potential through purposeful inclusive assessment for distance learners. *Distance Education*. 2022. Vol. 43(4). P. 543—555. DOI: <https://doi.org/10.1080/01587919.2022.2143321>.
13. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and education: All means all. *UNESCO*. 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>.
14. Hubbard K., Gawthorpe P. Inclusive Higher Education Framework. *University of Hull*. URL: <https://www.inclusiveeducationframework.info/wp-content/uploads/2023/05/Inclusive-Education-Framework-2.pdf>.
15. Inclusive and connected higher education. European Education Area. URL: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education>.
16. Jackson C. Towards inclusive assessment. *Educational Developments*. 2006. Vol. 7(1). P. 19—21.
17. Jaegler A. How to Measure Inclusion in Higher Education: An Inclusive Rating. *Sustainability*. 2022. Vol. 14(14). P. 8278. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14148278>.
18. Kaiser F., Veidemane A., Craciun D. et al. Guidelines for developing social inclusion indicators at higher education institutions: how to develop relevant and internationally comparable indicators? *UMultirank*. 2022. URL: https://www.umultirank.org/export/sites/default/press-media/documents/Social_Inclusion_Indicators_final_Nov15_2022.pdf.
19. Kugelmass J., Ainscow M. Leadership for inclusion: a comparison of international practices. *Journal of Research in Special Educational Needs*. 2004. Vol. 4. P. 133—141. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1471-3802.2004.00028.x>.
20. López-López M.C., Romero-López M.A., Hinojosa-Pareja E.F. School Management Teams in the Face of Inclusion: Teachers' Perspectives. *Journal of Research on Leadership Education*. 2024. Vol. 19(1). P. 3—27. DOI: <https://doi.org/10.1177/19427751221138875>.

21. Magnússon G., Göransson K., Lindqvist G. Contextualizing inclusive education in educational policy: the case of Sweden. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*. 2019. Vol. 5(2). P. 67—77. DOI: <https://doi.org/10.1080/20020317.2019.1586512>.
22. Mezzanotte C., Calvel C. Indicators of inclusion in education: A framework for analysis. *OECD Education Working Papers N 300*. 2023. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/d94f3bd8-en>.
23. Morris C., Milton E., Goldstone R. Case study: suggesting choice: inclusive assessment processes. *Higher Education Pedagogies*. 2019. Vol. 4(1). P. 435—447. DOI: <https://doi.org/10.1080/23752696.2019.1669479>.
24. Nikolaesku I., Budnyk O., Bondar V. et al. Pedagogical Management in Inclusive Process of the Educational Institution. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10(39). P. 77—84. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.39.03.7>.
25. Nilsen S. Moving towards an educational policy for inclusion? Main reform stages in the development of the Norwegian unitary school system. *International Journal of Inclusive Education*. 2010. Vol. 14(5). P. 479—497. DOI: <https://doi.org/10.1080/13603110802632217>.
26. Quality Indicators for Effective Inclusive Education: Guidebook. New Jersey Coalition for Inclusive Education. 2010. URL: <http://inclusionworks.org/sites/default/files/QualityIndicatorsGuidebook.pdf>.
27. Rome Ministerial Communiqué. 19 November 2020. URL: <https://ehea2020rome.it/pages/documents>.
28. Rosado-Castellano F., Sánchez-Herrera S., Pérez-Vera L., Fernández-Sánchez M. Inclusive Education as a Tool of Promoting Quality in Education: Teachers' Perception of the Educational Inclusion of Students with Disabilities. *Education Sciences*. 2022. Vol. 12(7). DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci12070471>.
29. Salmi J., D'Addio A. Policies for achieving inclusion in higher education. *Policy Reviews in Higher Education*. 2020. Vol. 5(1). P. 47—72. DOI: <https://doi.org/10.1080/23322969.2020.1835529>.
30. Shrestha P., Bhattarai P. Application of Case Study Methodology in the Exploration of Inclusion in Education. *American Journal of Qualitative Research*. 2022. Vol. 6(1). P. 73—84. DOI: <https://doi.org/10.29333/ajqr/11461>.
31. Tirana Ministerial Communiqué. 29—30 May 2024. URL: <https://ehea2024tirane.al/wp-content/uploads/2024/05/Tirana-Communique.pdf>.
32. The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. *UNESCO*. 1994. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>.
33. Vyrastekova J. Social inclusion of students with special educational needs assessed by the Inclusion of Other in the Self scale. *PLoS ONE*. 2021. Vol. 16(4). DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0250070>.